

İnsan Nedir ?

İnsan kelimesi köken olarak 'enise', 'üns' kökünden türemiş olup cana yakın, samimi, sosyal, insan olmak, beşeriyet, aşinalık gibi anlamlara sahiptir. Bu kelimenin 'ünsiyet' kurmak anlamı yanında 'nisyan' anlamı olduğu da ifade edilir. Kınalızâde, sadece 'ünsiyet' anlamı olduğuna işaret eder. Genel itibarıyla insan, toplumsal canlı (medeniyyün bit-tab'), ekonomik canlılık (homo economicus), düşünen canlı (hayvân-ı nâtık) şeklinde farklı şekillerde tanımlamalara konu olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki, her ilim dalı kendi sistemini merkeze alarak tanımlamayı dikkate almış görünüyor.

Kur'an, "İnsanoğlu, var edilip bahse değer bir şey olana kadar, üzerinden uzun bir zaman (dehr) geçmemiş midir ?" (İnsan, 1). Müfessirler bu ayetten yola çıkaran 'insan' olabilmek için on binlerce yıllık yürüyüşten söz ederler. 'Dehr' kelimesinin çok uzun bir süreç anlamı içerdiği düşünülürse insanın yeryüzünde ortaya çıkması, iskan etmesi, orayı imara yönelmesi, kendine özgü bir dünya kurması için belki binlerce yıllık süreçten söz edilebilir.

...

İnsan üç temel unsurdan teşekkül eder: 1) Maddi/fiziki yapısı (beden). Bu yapı, hava – su – toprak – ateş (anâsır-ı erbâa) olarak bilinen dört unsurdan oluşur. Buna sıcaklık-soğukluk-yaşlılık-kuruluk şeklinde dört nitelik eşlik eder. Eski tıp teorisine göre kan-balgam (serum)-sarı safra – kara safra (ahlât-ı erbâa) şeklinde dört sıvıyı da göz önünde bulundururlar. 2) Nefs (can, tin, anima) yapısı. Bedeni bir arada tutan, onu hareket ettiren, beş duyu üzerinden duygulanımları oluşturan ve ilahi olduğu kabul edilen yapı. İbn Sînâ insanın canlılık yönü ile ilgili üçlü bir tasarıma gider. Buna göre hayvani ruh; kalpte yer alır ve bedene canlılık verir. Tabii ruh; karaciğerde yer alır ve beslenme-büyüme-üreme yetilerini yönetir. Nefsani ruh; beyinde ve sinirlerde yer alır, hareket ve fiilleri yönetir. Böylece canlı haliyle insanı, hayata bağlayan şey, manevi bir cevher olarak kabul edilen nefis olmaktadır. 3) Düşünce (nâtık) ve inanç yapısı. Beşeri 'insan' kalın asıl yapı, burası olmaktadır. Kur'an'da, 'emanet' olarak geçen (bkz. Ahzâb, 72) kavram, muhtemeldir ki, insanın bu yönüne işaret ediyordur. Kindî, insan nefsi ile ilgili "Nefs, basit, şerefli ve yetkindir. Değeri büyüktür. Güneş ışığının Güneş'ten gelmesi gibi, onun cevheri de şanı yüce Yaratıcı'dan gelir" demektedir. (Kindî, Risâleler, sf. 244). (Hicr, 29).

İbn Haldun, insan eliyle vücut bulan medeniyeti, onun düşünce (nâtık) ve düşünceyi fiiliyata dökabilen el gücüne bağlar. Bu iki husus, şehirleri, toplumsallığı ve medeniyeti kurmuş, insanı diğer varlıklardan farklı kılmıştır. Bu açıdan aklını ve ellerini yerinde, etkili olarak kullananlar arasında sürekli bir devri daim olagelmıştır.

Dikkat edilirse insanın yaşam biçimi, sözü edilen üç unsur merkezli olarak ortaya çıkar. Maddi yapının korunması, barınması, idamesi adına barınaklar, evler, köyler ve şehirler yapılmıştır. Maddi yapıyı ayakta tutan nefis ve ondan neş'et eden istek, öfke, akıl yetilerinin faaliyeti kaynaklı olarak gıda, giyim, nefsin ve neslin devamı için yapılan hususlar söz konusudur. Kaleler, savunma sistemleri, ziraat, ticaret, hayatımızdaki çeşitli eşyalar bununla ilgilidir. Akıl ise hayatın akışını düşünen, tasarlayan, anlam yükleyen, düzene koyan, tezekkür (geçmiş) – teakkul (şimdi) - tefekkür (gelecek) eden, sistem (paradigma) inşa edebilen bir yapıdır. Düşünce ile içiçe ve bazı hallerde onu aşan inanç boyutu ise kişiyi, maddi olandan yükseltip manevi olana bağlayan unsurdur. Sevgi, bağlanma, güven, merhamet, sabır/direnç, umut olarak kabul edilen hususlar, özünde 'inanç'la ilgilidir ve hayatın temelinde yer alır. Gerek aklın arayışı, fitratın/insan tabiatının neticesi veya güvenilir bir insanın getirdiği haber/bilgi (vahiy, haber-i sâdik) neticesi olsun, kişi, bir inanç sistemine (din) bağlanır. Ki, bu inanç sistemi daha önce anılan iki yapının gidişatına belli ölçüde yön verir. Başka bir ifade ile özünde fizik ve metafizik varlık olan insan, bu şekilde varlığın bütününe açılmış ve bağlanmış olur. Nitekim, metafizik kabulün, ilimler sisteminde zirveyi teşkil ettiği, diğer ilim dallarına ilkelerini ve anlamını verdiği bilinmektedir. Bu durum, aile yapısından iktisada, mimariden tabiata uzanan çizgide kendini gösterir.

...

İnsan olmak, belli bir çabayı gerektirir. 'Yol, insanı terbiye eder' derler. 'Yolda' 'olmak' yani yola çıkıp 'olgunlaşma'yı (kemâl) hedeflemek, insan olabilmek için mühimdir. Bu açıdan tarihte akli terbiye için bir kurum olarak medreseler, mektepler, okullar açılmıştır. Bunun ürünü hem akli kelime dağarcığı itibarıyla yükseltmek, düşünce ufkunu genişletmek hem de günlük hayatın ihtiyaçlarını belirleyip çareler üretmek olmuştur. Gönlün terbiyesi için hângâhlar, zaviyeler, ribatlar, dergâhlar, tekkeler inşa edilmiştir. Saadettin Ökten Hocanın ifadesiyle, aklın terbiyesi ile düşünce kanatlanmış, gönlün terbiyesi ile insanlara mahabbet etmenin ve öylece davranmanın yolu yordamı öğretilmiştir.

İslam düşüncesi açısından insan, bir 'değer' varlığıdır. Şeyh Galib'in ifadesiyle o, 'zübde-i âlem'dir. Bu açıdan insana özgü can, mal, namus (haysiyet), akıl (düşünce), din (inanç) 'dokunulmaz' kabul edilmiştir. Ahlak ve hukuk dediğimiz sistemin temel unsurlarının zikri geçen hususlar etrafında örgüldendiğini söylemeye gerek yoktur sanırım. Hayat akışında insan, türlü çeşit mihnetlerle karşılaşır ve onları hale yola koymaya gayret eder. Bütün bunlar olup biterken ne ölçüde 'insan' olabilir ve kalabiliriz sorusu önem arzeder. Kimileri kendisine verilen imkanları suiistimal edebilir. Kimileri ise yerli yerinde kullanmaya çalışır. Biz buna 'imtihan' deriz. Aliya İzzetbegoviç'in ifadesiyle, insan, sadece nerede duracağına karar verir. Karar verme/tercihte bulunma imkanı, ona verilmiştir. Verdiği karar, kişinin dünya ve öteki dünyasına etki eder. Bu aşamada mühim olan, doğru bilgi ve sahih inanca (ilmü'l-hakk) ulaşım ona göre yaşamak ve eylemektir (amelü'l-hakk). Nerede ise iki asra bâliğ olan modern zihniyet ve gidişatın, 'insan'ı nasıl eksik tanımladığı ve metâya dönüştüğünü yaşıyıp görüyoruz. Hemen

her şeyi maddî planda ele alan ve ona göre bir zihniyet inşa eden gidişatın 'insan'a özgü, hak-hukuk, saâdet, geçim, san'at gibi unsurları insan 'tabiat'ına zıt şekilde kurguladığı gün gibi aşikar. Tabiat kirlendi, (mimari ve sanat güzelliği olarak) şehir kalmadı, gıdalar zehirlendi (pestisit vb.), gücün hukuku azmanlaştı şeklindeki sızlanmalı hep duyuyoruz. Özünde ise insan yani ahlak bozulması söz konusu. Yapılması gereken şey, 'insan'ı ne ve nasıl bir varlık olarak görmemiz gerektiğidir. Tanımlamayı ne şekilde yaparsak, eylemeyi de ona göre inşa etmiş oluruz. İslam düşüncesi, 'insan'ı, fizik varlığı yanında metafizik (ilahî) yönü olan varlık olarak görmüş, tanımlamayı buna göre yapmış, dünyayı bu ölçüde imar ve ıslaha yönelmiştir.

Nihayetinde insan, Aşık Veysel'in harika betimlemesi ile 'uzun ince bir yolda'dır. "Dünyaya geldiğim anda / Yürüdüm aynı zamanda / İki kapılı bir handa / Gidiyorum gündüz gece." Yol – yolcu – yolculuk... O'ndan/Hayy'dan gelip yine O'na/Hû'ya gitmek. Öyle ya, "Her iş/şey, neticede O'na döner." (Hûd, 123).